

TANZİMAT DÖNEMİ TAŞRA YÖNETİMİNDE SELANİK ÖRNEĞİ

Hüseyin ÖZDEMİR*

ABSTRACT

THE THESSALONICA SAMPLE IN THE ADMINISTRATION OF THE PROVINCES IN THE REORGANIZATION PERIOD

For a period of 20 years after the Tanzimat Fermanı, even valis who may be considered equal to the task were unable to establish a successful administration. The reason was the Tanzimat and Islahat Fermans provoked the minorities to independence in Salonika. Where there were many non-Müslims, and security could not be provided. At the same time, the most important factors overshadowing the success of the valis in Salonika. Provincial administration were the central governments and the consulates' capitulations in favour of the non Müslims, the economic problems of this period when the Ottoman State was beginning to collapse and the insufficient education, which produced few well prepared administrations and civil servant. Perhaps it was necessary Midhat Paş's example in Tuna vilayeti to have spread elsewhere. The principle: "The people's ideas developing to prodence a government they want" Would bind them more closely to the state and Müslims and non-Müslims together Would have produced an independence movement

Key words: Reorganization, Consul, Governor of a Province, Publicorder, Salary.

1683 Viyana bozgunu ve 1699 Karlofça Muahedesi'nden sonra Osmanlı Devleti iktisadî, idarî ve sosyal yönden hızlı bir çözülme dönemine girmiştir. Devlet idarecileri bu çözülmeyi ve gerileyişi önleyebilmek amacıyla geleneksel sistemlerde bir takım ıslahatlar yapmışlardır. Özellikle III. Selim zamanında askerî, II. Mahmud döneminde birçok alanda daha kapsamlı yapılan ıslahatlar, devletin her alanda gerilemesini önleyememiştir. Bunun sonunda iç ve dış

* Dr. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

baskıların da etkisiyle devlet yönetiminde köklü değişikliklere karar verilmiş ve bu şartlar altında Tanzimat Fermanı (1839) ilan edilmiştir.

Tanzimat mimarları ülkenin kurtuluşunu güçlü ve merkezîyetçi bir idarede görüyorlardı. Osmanlı ülkesinin her yerinde hâlâ yerel nüfuz grupları yönetimde söz sahibiydi. Klasik malî sistem XIX. yüzyıl devleti için elverişli değildi. Bundan dolayı vilayet düzeyinde yeni bir siyasi ve mali örgütlenme başlatıldı. Taşradaki yöneticilerin yetkileri kısılarak valiler birer memur statüsüne indirildi. Valilere yalnız asayiş işleri bırakıldı¹. Reşit Paşa, yenilik taraftarı birkaç kişinin girişimleriyle ülke yönetimine yeni baştan düzenlemeler getirdi. Sancak yönetimi “mütesellimlerden” alınarak “muhassıllara” verildi. Muhassıllar bölgenin hem yönetimini üstlenecekler hem de vergileri doğrudan doğruya toplayarak hazineye göndereceklerdi².

Taşra yönetiminde muhassıllık ve vilayet modeline geçiş

Tanzimat'ın en önemli hedeflerinden biri gelirlerin merkezde toplanması ve masrafların merkezden yapılmasıydı. Tanzimat Fermanı'nda “*ta'yîn-i vergi maddesi dahi çünkü bir devlet muhâfaza-i memâliki için elbette asker ve leşkere ve sâir masârif-i mukteziyeye muhtaç olarak bu ise akçe ile idâre olunacağına ve akçe dahi tebaanın vergisiyle hâsıl olacağına binâen bunun dahi bir hüsn-i sûretine bakılmak*”³ amacıyla iltizam usulü kaldırılarak muhassıllık sistemine geçildi. Herkesin malına, mülküne ve gelirine göre vergi ödemesi, tahsil işlerini mültezimlerin yerine muhassılların yapması esası getirildi.

Tanzimat öncesi muhassıllık, bir eyalete veya sancağa vali veya mutasarrıf olarak tayin olunan, emval- emiriyeyi tahsile memur olan kimselere “ber- vech-i muhassıllık” memuriyet unvanı olarak verilirdi. Tanzimat ilan edilir edilmez her tarafa muhassıl adıyla memurlar tayin edilerek Tanzimat'ın

¹ Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul-2001, s. 146.

² Musa Çadırcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)”, *IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt*, T.T.K Basımevi, Ankara-1988, s. 1153-1161.

³ Tanzimat Fermanı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). İ. Mesâil-i Mühimme 24; Tam metnin yayınlandığı yer: *Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi, Yayın No: 77, Ankara-2006, s. 124-130.

esasları demek olan emlak ve nüfus sayımları, vergilerin tayini ve memleket işlerinin görülmesi bunlara verildi. Vilayetlere gönderilecek muhassıl-ı emval maiyetine birer adet mal, emlak ve nüfus kâtibî tayin edildi. 19 Za 1255/ 24 Ocak 1840 tarihli ve 20 bentten oluşan geniş bir talimatla taşraya gönderilen bu memurların yapacakları vazifeler ve mali konularla ilgili kanunlar belirlendi⁴.

Merkezden taşraya gönderilecek memurlarla birlikte taşra yönetimine halkın ileri gelen temsilcileri de katılacak ve muhassıl meclisleri oluşturulacaktı. Muhassıl meclisleri muhassıl, iki kâtip, kadı, müftü, zaptiye âmiri, Müslüman halkın ileri gelenlerinden dirayeti tecrübe edilmiş dört aza ve gayri Müslim ahali varsa, bunların metropoliti ve iki kocabaşından oluşacaktı⁵.

İstabl-ı Amire Müdürlüğü payesini haiz Selanik Muhassılı Yusuf Bey'e gönderilen yazıda muhassıllık meclisi üyelerinin adları ve tahsis olunan maaşları hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Yusuf Refik Efendi: 1150 kuruş.

Müftü Abdülkadir Efendi: 1000 kuruş.

Müderresinden Mehmed Ata Efendi: 600 kuruş.

Abdullah Hami Efendi: 500 kuruş

Ahmed Ağa: 500 kuruş

Antaş (zimmi): 250 kuruş

Gavril (zimmi): 250 kuruş maaşla meclis azası nasb ve tayin olmuşlardır⁶.

Tanzimat Fermanı hükümleri gereği küçük kazalar dâhil, Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde birçok muhassıl meclisleri açılmıştı. Fakat bu yeni teşkilatların büyük maddi külfetler de getirdiği açıktı. Hazine masraflarının azaltılması amacıyla önce küçük kazalarda kurulmuş olan muhassıl meclisleri kaldırıldı⁷. 1841 de Reşid Paşa azledilip muhafazakâr olarak bilinen Rıza Paşa grubu iş başına geçince iki yıllık bir sürenin sonunda muhassıllıklar tamamen

⁴ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavâidi* Ankara-1999, sh. 319-342.

⁵ *Tekâlif Kavâidi*, sh. 332.

⁶ BOA, Cevdet Adliye (C. ADL.) 5463, 1256.R.3/ 4 Haziran 1840.

⁷ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.) 27/453, 1257.B.28/ 15 Eylül 1841.

kaldırıldı. Valilere asayiş görevine ek olarak mali idarenin sorumluluğu da verildi. Meclisler valilerin başkanlığında devam etti. Daha sonra müslüman ve gayrimüslim iki mebusun Dersaadet'e gelerek vilayet ahvalini bildirmesi yoluna gidildi. Bundan da istenen sonuç alınamayınca Babiali yüksek rütbeli memurlarından bir teftiş heyeti kurularak Fuat Paşa, Cevdet Paşa gibi ünlüler Anadolu ve Rumeli'nin her tarafına gönderildi. Bu uygulama, fevkalade teftiş geleneğinin başlangıcı oldu⁸.

1852 tarihinde valilere daha çok yetki verildi ve denetim görevleri artırıldı. 1858 tarihli bir kararname ile valiler, devletin yetki alanına giren bütün işlerde merkezi hükümetin mahalli temsilcisi olarak kabul edildi ve daha geniş yetkiler tanındı. Yeni mülki taksimata gidilerek eyaletler daha küçük valiliklere, valilikler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köylere bölündü. Vilayetlerle ilgili tüm kararnamele bir araya getirilerek 1864 Vilayetler Kanunu daha çıkarıldı.

1864 vilayet nizamnamesi, Tuna Valisi olan Mithat Paşa'nın gayretleri ile hazırlanan ve Tuna Vilayeti'nin kısa sürede kalkınmasında etkisi görülen Tuna Vilayeti Nizamnamesi'nden farklı değildi. Bu nizamname hükümlerine göre Babîâli eyalet sistemini kaldırarak vilâyet sistemini getirdi. Nizamname hükümlerine göre vilâyet sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köylere ayrıldı. Nahiye statüsü idari bir birim olarak zikredilmekle birlikte müphem bırakılmıştır. Vilâyet merkezinde valinin başkanlığında sürekli olarak toplanan bir vilâyet idare meclisi, sancaklarda livâ idare meclisi, kazalarda da kaza idare meclisi taşra yönetimlerinde kurulacak organlar olarak belirlendi⁹.

Merkezî yönetimin muhassılları daha çok muhatap alması ve valilerin yetkilerinin azaltılması taşra yönetiminde valilere karşı güvensizlik hissi doğurmuş ve yönetim etkinliğini zayıflatmıştır. Bununla birlikte valilerin tekrar yetkilerinin artırılması, muhassıllık görevlerinin defterdar, muhasebeci ve mal müdürlerine devredilmesi uygulamaları modern taşra yönetiminin ilk adımları olmuştur.

⁸ İlber Ortaylı, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Ankara-1974, sh. 29-31.

⁹ Ortaylı, A.g.e., sh. 42-45.

Selanik Vilayeti'nde valilerin yönetim etkinliği

Selanik vilayetinde valilerinin şu üç önemli problemin ağırlığı altında görev yaptıklarını görmekteyiz:

1. Tanzimat ve Islahat fermanları ile Batının müdahale zemininin oluşması

Tanzimat, Müslüman unsurlar için Batılı anlamda yapılan kapsamlı reformlarla gerileme sürecindeki Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu anlamında bir ümit özelliği taşıyor iken gayrimüslim tebaa için birçok yeni imtiyaz ve teminat hükümleri içeriyordu. Tanzimat fermanı ile değişik din ve mezheplerdeki bütün tebaaya verilen teminat, Islahat Fermanı ile yenilenmişti ve bu bunların uygulaması için gerekli tedbirler sıralanmıştı. Buna göre, şehir ve kasabalarda bulunan azınlıklara ait kilise, manastır, mezarlık, okul ve hasta hane gibi yerlerin tamir veya yeniden yapılmasına izin verilecekti. Devlet hizmetlerine, askerlik görevine ve okullara bütün tebaa eşit olarak kabul edilecekti. Yabancı devlet ile yapılacak antlaşmalar gereğince yabancılar da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde mülk sahibi olabileceklerdi¹⁰.

Islahat Fermanı'nın hazırlanmasında en çok gayret gösteren İngiliz büyükelçisi olmuştur. "*Hemen her satırında Lord Stratford'un kaleminin izi görülür*"¹¹. Cannig Reşit Paşa'yı ziyaret ederek padişahın kendisini kabul ettiğini ve "*Avrupa devletleri bize bu maddeleri taahhüt ettirerek başımıza belaya uğrattı. Sen de burada bu kadar senelik elçisin*" dediğini anlatmıştır¹². Padişahın "*niye önlemedin*" diye yardım beklediği büyükelçi aslında ıslahat hükümlerinin hazırlanmasında yol gösteren kişiydi. Padişahın Avrupa'nın baskısına boyun eğerek Islahat Fermanı'nı hazırlattığı anlaşılmaktadır.

Islahat Fermanı, müslüman olmayan uyruğun ayrıcalıklarını genişletmiştir. Nitekim Tanzimat'ın ve arkasından 1856 Islâhat fermanının getirdiği yeni haklarla, Osmanlı tebaası içindeki gayr-i Müslimlerin durumu müslümanlara nazaran çok daha iyi bir duruma gelmiştir. Avrupa'nın himaye

¹⁰ Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanının Tahlili", *Tanzimat I*, Maârif Matbaası, İstanbul-1940, sh. 31-58 (1856'da neşredilen Islahat Fermanı'nın dağıtılan sureti).

¹¹ Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Yurt yay. sh. 168-169.

¹² *A.g.e.*, sh. 18.

siyâseti sayesinde büyük ekonomik ve siyasî güce sahip olmuşlardır. Vali ve diğer devlet görevlileri ise devamlı büyükelçilerin, konsolosların baskısı altında görev yapamaz hale gelmişlerdir. Özellikle Osmanlının taşra yönetiminde Selanik, Tanzimat ve Islahat fermanlarından olumsuz etkilenen; etnik unsurların faaliyetlerine ve Batının müdahalesine en çok maruz kalan şehir olmuştur.

Yunanistan sınırına yakın Delvine kazası köylerinde Rumlar Yunanistan'a gidip gelmekte ve çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Yenişehir ve Glos kazalarında Rum eşkıyalar, her sene baharda Osmanlı hududuna tecavüz etmekteydi¹³. Padişah, valileri bu konuda uyararak haydutluk, yol kesme, adam öldürme gibi eşkıya hareketlerinin önlenmesini; *"bu halin devamı mugâyir-i rızây-ı hümâyûnum olduğundan ve ehl-i irz ahalinin o misüllülerden muhafazası zimmet-i himmet-i devlet-i aliyyeme müterettib bulunduğundan mücerred serî'an iade-i emniyet"* için askerî ve mülkî ne tedbir gerekirse yapılmasını¹⁴ istemekteydi.

Metropolidler, papazlar ve konsoloslar ise padişahın bu iradesinin tersine Rum eşkıyalarının arkasında durarak onları cesaretlendirmekteydi. Mesela eşkıyaların birer ikişer yakalanarak kovulmaları Yunan konsolosunu ve metropolitini rahatsız etmişti. Selanik Metropoliti Berdamniyos'un uygunsuz hareketlerinden dolayı tebdili istenmekteydi¹⁵. Buna mukabil devlet memurlarının papaz ve metropolitlere en ufak bir müdahalesi padişaha kadar şikâyet konusu olmaktaydı. Evlerinde İncil okuyup dini faaliyetler yaptıkları bildirilen Selanik metropoliti ve bazı kaza papazları, kendilerinden *"haksız akçe talep edildiği"* şikâyetinde bulunarak memurları suçlamışlardır. Bunun üzerine padişah tarafından, valiye ve naiblere *"mugâyir-i şer'-i şerife müdahale olunmaması"* hakkında hüküm gönderilmiştir¹⁶.

Selanik valileri üzerinde Batılı büyükelçilerin, konsolos ve maslahatgüzârların ne denli baskı oluşturdukları ve hatta onları küçük düşürerek başarısız olmalarına çalıştıklarına en çarpıcı bir örnek, İstanbul'da bulunan İngiltere maslahatgüzârının gönderdiği yazıdaki ifadeleridir. Maslahatgüzâr

¹³ BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Yunanistan (İ.MTZ.) (01), 7/175, 1266.C.18/1 Mayıs 1850.

¹⁴ BOA, Sadâret Müteferrik (A.M), 15/48, 1272.Z.13/15 Ağustos 1856.

¹⁵ BOA, Bâb-ı Asafî Amedî Kalemi (A.AMD), 4 /15, 1264.SH. 15/22 Ocak 1848.

¹⁶ BOA, Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi (A.DVN. MHM), 13/39, 1271.Ca.13/1 Şubat 1855.

özetle: Selanik'te hapislerden çıkmış Hıristiyanlar tarafından Yahudilere eza ve cefa edilmektedir. Vali Yusuf Paşa katil suçuyla zanlı birini yakalamaktan bile çekindiğinden kendisinden adalet beklenemez, ayrıca valinin kethudası suçlulardan 14 bin kuruş para almıştır. Vali Yusuf Paşa da İngiltere mahmilerinden Rali adındaki birisinden 100 bin kuruş almıştır ve ödememektedir. Sefaret tarafından ödenmesi istenmiş, yine ödememiştir şeklinde iddialarda bulunmuştur. Devletin memurlarını suçlayan Maslahatgüzâr, diğer yandan Batılı konsolosların Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerini ve müdahalelerini şöyle savunmaktadır: Dost devletlerin konsoloslarının yaptığı faaliyetler, irtikâpçı vali ve bazı memurların kötülüklerinden tebaalarını korumaya çalışmaktan ibarettir. Fakat gayr-i müslimleri korumak için bu da yeterli değildir (1270. Ca.1/ 30 Ocak 1854)¹⁷.

Bir Hıristiyan tarafından Rusya Sefareti'ne yazılan yazıda da, Selanik'in Arnavutluk tarafındaki Arnavut eşkıyalarından şikâyetçi olunmakta ve asayişin gittikçe bozulması, Tanzimat hükümlerine bağlanmaktaydı. 29 Nisan 1852 tarihli yazıda şöyle denilmekteydi:

*“Selanik eyâletinin cihet-i cenûbiyesinde pek çok haydutlar bulunduğu ve bu uygunsuzluğun asıl sebebinin dahi Tanzimat-ı Hayriye olduğu bedihi ve âşikardır. Çünkü Tanzimat-ı Hayriye kavânini mücebince taşra memurlarının eşkıyanın hakkından gelmek için tedâbir-i şedîde ve serî'aya teşebbüs etmeleri memnû'attan bulunmuş ...”*¹⁸.

Aslında Arnavut eşkıyalarından şikayet olunmakla birlikte, Selanik valisinin hatta Osmanlı Devletinin asayişini sağlayamadığının vurgulandığı imzasız olan bu belgede, dolaylı olarak Rusya'nın müdahalesi istenmektedir.

¹⁷ BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR.MKT), 76/86-1, 1853. Ksh. 31.

¹⁸ BOA, HR.MKT, 45/93, 1852 Nisan 29.

Yukarıda İngiltere konsolosunun dediği gibi Tanzimat Fermanı hükümleri gayrimüslimlerin imtiyazları hakkında yetersiz kalmaktaydı. Daha doğrusu Batılı büyükelçi ve konsoloslara Osmanlı yönetimini ve memurlarını denetim hakkı olmalıydı. Bu amaç doğrultusunda Islahat Fermanı çalışmaları başlatıldı.

Sadarettin Meclis-i Mahsus ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraflarda; Islahat Fermanı öncesinde Batılı büyük devletlerin Osmanlı yönetimine müdahale anlamındaki "*vaz-ı müdahalât-ı ecnebiyeye*" çalışmalarından bahsedilmektedir. Meclis-i Mahsus'taki görüşmelerde geçmiş Osmanlı yönetimlerinin "*ecânibe vermiş olduğu hâl-i istisnâ ile unûr-ı dahiliyye-i Devlet-i Aliyye'yi idare olunamaz bir dereceye getirmiş ve bayağı bir devlet içinde 15-20 devlet olmak halini çıkarmış*" tespitleri yapılmıştır. Fakat hazırlanmış olan yeni fermana, "*âsâr-ı sabıkanın âsâr-ı felâketlerini tamir edecek*" denilerek Meclis azalarının imzaları ile onay verilmiştir¹⁹.

Selanik'te valilerin yönetimdeki etkinliklerini Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirdiği yenilikler ve etkileri ile birlikte düşünmek gerekir. Merkezî yönetimin ve konsolosların valiler üzerindeki baskıları, valileri adeta görev yapamaz duruma getirmiştir. Ortaya çıkan idarî zafiyetler asayişin daha da bozulmasına sebep olmuştur. Merkezi yönetim, Batılı konsolosların ve büyükelçilerin valiler üzerindeki müdahalelerini önlemek yerine onları madalyalarla taltif etmiştir. Meselâ Felemenk devletinin Selanik konsolosu bulunan Mösyö Karbonoris'e dirayeti, ehliyeti ve saltanat-ı seniyye hakkında ibraz eylediği mesai-i makbulesi cihetiyle 5. rütbeden Mecidiye nişanı inayet ve ihsan kılınmıştır²⁰. Arşiv belgeleri arasında büyükelçi ve konsoloslara bolca nişanlar verildiğini görmek mümkündür.

2. Valilerin görevde kısa süre kalmaları

Tanzimat öncesi Osmanlı yönetiminde "*rical*" denilen üst yöneticiler aynı görevde çok uzun süre bırakılmayarak yerleri sık sık değiştiriliyordu. XVII. yy. son çeyreğinden itibaren merkez teşkilatındaki hacedan üzeri rütbe ve makam sahibi memurlar ile taşradaki valilerin tevcihatı toplu halde yıllık olarak

¹⁹ BOA, İrade Hariciye (İ.HR), Dosya No: 130, Evrak No: 6592-7.

²⁰ BOA, Bâb-ı Asafî Divan-ı Hümayûn Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM), Dosya No: 15, Belge No: 83, Tarih: 1272.C.A/Şubat 1856.

yapılmaya başlanmıştı. Mevcut kadrolara talip yetişmiş insan sayısının fazlalığından dolayı ve yönetici zümrenin kontrolünü daha iyi sağlamak maksadıyla yıllık tevcih sistemi ihdas edilmişti²¹. Hizmeti beğenilen memurların bir sene müddet için tekrar yerlerinde kalmalarına müsaade edilirdi. Tekrar tayin olan memurlara “*mukarrer fermanı*” veya “*ibka fermanı*” gönderilirdi.

Tanzimat başında (1838) münavebe usulü ile bir yıllık tayinler kaldırıldı. Artık lüzum görülmedikçe memurların yerleri değiştirilmeyecek, azl ve tayin edilmeyecekti. Çünkü önceki usul daha çok açıkta hiç memur kalmaması ve yüksek rütbeli memurların aynı yerde uzun süre kalıp bölgeye alışarak kararlarında tarafsız kalamayacağı amacına dayanıyordu. Getirilen yeni sistem ile artık memurlar görevinde kalıp kalmama endişesi taşımayacak, ekonomik hakları daha iyi olacak ve görevlerine devam ettikleri sürece tecrübeleri de artacaktı²².

Fakat Tanzimat Fermanı'nın uygulamalarına baktığımızda üst düzey memurların görev süreleri açısından eskisinden pek farklı olmadığı görülmektedir. Geleneksel ve modern yönetim karmaşası içerisinde eski alışkanlıklar, yeni uygulamalar içerisinde devam etmiştir. Selanik'te görev yapan valiler için de aynı problemler söz konusuydu. Bu problemlerin başında da doğru ve istikrarlı bir istihdam politikasının oluşturulamaması geliyordu.

Nitekim Selanik'te 1839-1859 arası görev yapan valilerin tayin süreleri şöyledir:

- 1- Mehmet Hasib Paşa: Eylül 1839-Şubat 1840
- 2- Mehmet Emin Paşa: Şubat-Temmuz 1840
- 3- Ömer Paşa: Temmuz 1840-Temmuz 1843
- 4- Gürcü M. Vasıf Paşa: Ekim 1843-Eylül 1845
- 5- M. Salih Paşa: Eylül 1845-Nisan 1846
- 6- Yakub Paşa: Nisan 1846-Mayıs 1847

²¹ Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık, (XVIII. Yüzyıl)* Tatav-2001, sh. 100.

²² Hüseyin Özdemir, *Bürokrasi*, sh. 203.

- 7- Mustafa Hıfzı (Dede) Paşa: Mayıs 1847-Eylül 1848
- 8- Ebubekir Sami: Eylül 1848-Ağustos 1849
- 9- Hasan Rıza Paşa Ağustos 1849-Temmuz 1850
- 10- Yakup Paşa: Temmuz 1850-Kasım 1851
- 11- Yusuf Sıddık Mehmed Paşa, Celalatzade/Evrenoszade, Kasım 1851-Mayıs 1853
- 12- M. Salih Paşa: Mayıs 1853-?
- 13- Mehmed Reşid Paşa, Boşnakzade: Şubat-Temmuz 1854
- 14- Mazhar Osman Paşa, Arnavud, Temmuz 1854-Eylül 1855
- 15- Mustafa Nuri Paşa, Sırkatibi: Eylül 1855-Mayıs 1856
- 16- Ahmed Nazır Paşa: Mayıs 1856-Mayıs 1857
- 17- Abdülkerim Nadir Paşa: Mayıs 1857- Ekim 1857
- 18- Mehmet Vecihi Paşa: Ekim 1857-Kasım 1858
- 20- Mehmet Said Paşa: Kasım 1858- Ağustos 1859²³

Yaklaşık 20 yıllık zaman dilimi içerisinde Selanik valilerinin ortalama görev süreleri bir yıl civarındadır. 3-5 ay gibi çok daha kısa süre görev yapmış valiler de vardır. Bir valinin 3-5 ay içerisinde ancak yerleşip çevresini tanıyabileceği düşünüldüğünde, Selanik'te görev yapan valilerin bilgi ve tecrübe sahibi olmadan görev yerlerinin değiştirildiği söylenebilir. Zaten buradaki valilerin kısa sürede değiştirilmek istenmesinin en önemli sebeplerden biri de görevlerinde başarılı olamamış olmalarındandır. Fakat 3-5 ayda hemen başarı beklemek de çok doğru bir yaklaşım olmasa gerektir.

3. Valilerin ekonomik problemleri

Osmanlı Devleti'nde memurların saygınlık ve ekonomik durumları, köylü ve diğer meslek grupları ile kıyaslandığında genel olarak çok iyiydi. Memurun

²³ Valilerin tayin durumları hakkında geniş bilgi için bkz. Sinan Kunalalp, **Son Dönem Osmanlı Erkanı ve Ricali (1839-1922)**, İsis Yay., İstanbul-1999, s. 37.

işini iyi yapmasının sağlanması, dolayısıyla devlete güvenin sarsılmaması amaçlanıyordu. Vezirlerin, hâkimlerin ve diğer büyük memurların oturdukları mekanlar ve giydikleri elbiseler onların büyüklüğüne yakışır bir biçimde olmalıydı. Eğer böyle olmazsa bunlara rağbet olmayacak, itibar ve izzetlerini muhafaza edemeyeceklerdi. Yalnız bu konuda ölçüyü kaçırmadan rütbe ve derecelere riayet olunması esastı. Devlet erkanından olmayanlara ise bu şekildeki giyinmesine müsaade olunmamıştı²⁴.

Tanzimat sonrası dönemde valilerin merkeze bağlı birer memur konumuna indirilivermesi ve belirli maaş bağlanması, taşradaki valilerin çeşitli aynı gelir kaynaklarından mahrum kalmalarını netice vermiş ve belirli bir maaşla geniş kapı halkını²⁵ geçindirebilmeleri zorlaşmıştır. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği önemli esaslardan biri de, *"..cümle memûrînin el haletü-hâzihî mikdâr-ı vâfi maâşları olarak şâyed henüz olmayanları var ise onlar dahi tanzîm olunacağı"*²⁶ hükmüydü. Fakat giderleri çok olup geniş hane halkına bakmakla yükümlü olan valilere aylık ödenen maaşların yetmediği ve birçok valinin borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bazılarının durumu şöyledir:

Avusturya tebaasından tacir Kazmir Filorin, esbak Selanik Valisi Mustafa Nuri Paşa'da 2320 adet Osmanlı lirası alacağı olduğundan, bunun tahsili için Avusturya Sefareti talepte bulunmuştur.

Konu ile ilgili Mustafa Nuri Paşa'nın cevabî yazısı şöyledir:

"Borcumu bir sene içinde ödeyeceğim demiştim, verdiğim sözü yerine getiremedim, büyük üzüntü içersindeyim. Karşılığında rehin verilen mücevherlerin satılmasıyla da borç ödenemeyecektir. Çünkü şu anda

²⁴ Hüseyin Özdemir, *A.g.e.*, sh. 115-117

²⁵ Metin Kunt'un tespitlerine göre Osmanlı paşalarının 200 kadar kapı halkı vardı. Kunt'un MAD. 6786 nolu defteri incelemesi neticesi ortaya koyduğu bu rakamların aynı Netayic'ül Vukuat'da da görülmektedir. M. Nuri Paşa, "Devlet erkanı denen sadrazam, şeyhülislam, kaptan paşa, vezirler, vezir kethudası defterdar ve reisülküttab gibi devlet büyüklerinin yalı, konak ve daire sahibi kethuda ve mühürdarları olduktan başka 30-40 tane güzel giyimli iç ağaları ve bir o kadar da çukadarları bulunurdu. Aşçı, seyis, kayıkçı ve saraylar gibi hizmetliler de hesaba katıldığında bir iki yüz kişiye varırdı" Metin Kunt, *Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir Gideri; Diyarbakır Valisi Ömer Paşa, (1670-1671)*, Boğaziçi Yay. 1981; sh. 22-27; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ü'l Vukuat, C, III-IV*, Sad: Neşet Çağatay, Ankara-1987, sh. 307.

²⁶ BOA, İrade Mesâil-i Mühimme (İ.MSM), Evrak No: 24 Tanzimat Fermanı.

mücevherler çok ucuza satılacaktır. Şimdiye kadar zaruri olarak bu halde kaldım. Satarak ödeyebileceğim başka çare yoktur, ne yapayım bana söyleyin"²⁷ diyerek ne kadar çaresiz bir durumda kaldığı anlaşılmaktadır.

Valilerin borç para aldıkları kişilerin başında tüccarlar ve para simsarı sarraflar gelmektedir. Meselâ Sarraf Saka oğlu Mardiros'un Selanik Valisi Osman Paşa'daki 2 yük* 6250 kuruş alacağı, devletin araya girmesiyle valinin vekil tayin ettiği kapı kethüdası ile sarraf, Darphane'de kurulan bir komisyonda görüştürülerek halledilmiştir²⁸.

Bir diğer borçlu vali Harput valiliği de yapmış olan Ömer Paşa'dır. Valinin Selanik eyaleti emvalinden borcu bulunan 2 yük 730 kuruşun aylık taksitler halinde ödemesi, kendisine ve Selanik Valiliği'ne yazı ile bildirilmiştir²⁹. Valinin başka kişilere de borçlanmış olduğu öldükten sonra anlaşılır. Selanik Valiliği'ne gönderilen bir yazıda, Hayriye tüccarından Nikolaki'nin, esbak, müteveffa Selanik Valisi Ömer Paşa'da senet karşılığı 30 bin kuruş alacağının varislerinden istenmişse de çok vakit geçtiği halde alınmadığı, meclis marifetiyle tahsili istenmektedir³⁰.

Padişaktan merhamet dileme noktasına gelmiş borçlu bir Selanik valisi de Mehmet Paşa'dır. Valinin Kuyumcubaşı Devradoğlu Neusa'a 12 5000 kuruş, Avrupa tüccarlarından Galata'da oturan tüccar Kamonto'ya 90 000 kuruş, Hayriye tüccarlarından Sadullah Efendi'ye 35 000 kuruş ve Mal-i eytam ba hüccet-i şeriye istizan olunan 40 000 kuruş ile birlikte toplam 290 000 kuruş borcu bulunmaktadır. Paşa'nın toplam 46 700 kuruş geliri vardır. Vali Mehmet Paşa'nın, hem hazineye hem de çeşitli kişilere olan borcunu ödeyebilmek için "*Bir tek evim vardır, onu da şu an değeriyile satmak mümkün değildir*" diyerek evinin merhameten padişah tarafından satın alınmasını istediği görülmektedir.

²⁷ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devâir Evrakı (A.MKT. NZD), Dosya No: 290, Evrak No: 77, Tarih: 1276. SH. 15/13 Eylül 1859.

* Bir yük yüz bin akçedir. Akçenin ağırlığı ve değeri ise çeşitli dönemlerde değiştiğinden, değerini tespit etmek için tarihine göre kırat değerini bilmek gerekir.

²⁸ BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 161, Evrak No: 99, Tarih: 1271.Z.29/12 Eylül 1855.

²⁹ BOA, Sadâret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT.DV), Dosya No: 111, Evrak No: 10, Tarih: 1273. Za.19/11 Haziran 1857.

³⁰ BOA, A.MKT.DV, Dosya No: 1499, Evrak No: 88, Tarih: 1276.C.9/3 Ocak 1860.

Tanzimat sonrası dönemde borçlu oldukları tespit edilen Selanik'te görev yapmış diğer bazı valileri de kısaca belirtecek olursak; eski vali Yusuf Paşa'nın borcunun çiftliğinden kaldırdığı buğday ile ödenmesi teklif edilmiş³¹ ve aynı yıl Yusuf Paşa görevinden azledilmiştir³². Selanik valisinin Cezayirlioğlu'na olan borcunun maaşından kesilerek ödenmesi uygun görülürken,³³ eski Selanik Valisi Bekir Sami Paşa'nın borçlarının varislerinin isteği üzerine terekisi satılarak tasfiyesi³⁴ istenmektedir.

20 yıllık süre içerisinde 18 validen (M. Salih Paşa ve Yakup Paşa ikişer defa görev yapmıştır) tespit edilebildiği kadarıyla 7 tane vali borç batağı içerisindeydi. Valilerin maaşlarını yetirememesinin belki de en önemli sebebi konak hayatları ve geniş kapı halkının giderlerini karşılamadaki güçlüklerdi. Mustafa Nuri Paşa'nın durumunu takip ettiğimizde borçlanmanın en önemli sebebinin bu durum olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki: Selanik'te vali olduğu 1272 (1856) tarihinde geçinemediğinden maaşına zam yapılmasını istemiştir. Sadaret, "*ashab-ı daireden olması ve kesirul müteallikat bulunması cihetiyle masarif-i zarurisi bu raddelerde aylık ile idare olunamayacağı müsellemtattan*" olduğu ve maaşının 39 bin kûsur kuruştan 65 000 kuruşa çıkarılmasını arz etmiş ve irade-i seniyye ile maaşı artırılmıştır³⁵. Fakat bir yıl içerisinde Mustafa Nuri Paşa Selanik valiliği görevinden alınmıştır. 65 bin kuruş olan valilik maaşından 55 000 kuruşu yeni vali müşiran-ı izâmdan Ahmed Paşa'ya ve 10 000 kuruşun hazineye aktarılması Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir³⁶. Mazul kalan Selanik Esbak valisi Mustafa Nuri Paşa'ya 1857 yılında 750 kese* akçe atıyye-i seniyye olarak verilmiş ve mazuliyet maaşı 10

³¹ BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A.MKT. UM), Dosya No: 136, Evrak No: 97, tarih: (1269 h./1853).

³² BOA, C.DH, Dosya No: 282, Evrak No: 14079, tarih: 1269. Ş.14/23 Mayıs 1853).

³³ BOA, İrade Meclis-i Vala (İ.MVL), Dosya No: 310, Evrak No: 12947, tarih: 1270. L.28/24 Haziran 1854.

³⁴ BOA, A.MKT. MHM, Dosya No: 17, Evrak No: 56, tarih: 1265. Za.19/6 Ocak 1849.

³⁵ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), Dosya No: 336, Evrak: 22027, tarih: 29. Ra.1272/9 Aralık 1855.

³⁶ BOA, A.MKT.NZD. Dosya No: 186, Evrak No: 39, tarih: 1272. L.9/13 Haziran 1856.

* Kese: Osmanlı Devleti'nde muayyen bir miktardaki altın ve gümüş paranın konulduğu meşin torbaya verilen isimdir. Fatih devrinde otuz bin akçe, Kanuni devri ortalarında yirmi bin akçe bir kese itibar olunmuştur. 1720 tarihinde bir kuruş yüz yirmi akçeye çıktığından bir kese 416,66 kuruş yani elli akçe olmuştur. Kese usulü 1877 tarihinde sona ererek onun yerine kuruş kullanılmıştır. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul-1986, s. 182.

bin kuruş artırılarak 40 bin kuruşa çıkarılmıştır³⁷. Ne yazık ki padişahın atiyyesi de sabık valiyi borçtan kurtaramamış ve 1876 (1859) yılında yukarıda görüldüğü gibi alacaklılar kapıya gelmiştir.

Diğer bir vali de kapı halkından olan görevlilere Selanik bütçesinden maaş vermekle suçlanmıştır: Vali ise, "*Selanik valisi bulunduğum zaman refâkat-i âcizanemde bulunan çavuşların elbise ve ayakkabıları taraf-ı âcizanemden verildikten başka aylık kendilerine 100'er kuruş maaş verilmiştir. Bunların maaş ve tayinât bahalarının emvâl-i eyâletten verildiği katiyen doğru değildir. Emval sandığından verilmiş olsaydı bir senet almak iktiza ederdi. Eğer bir senet bulunursa bana gönderilsin icabına bakarım*", diyerek Masârifât Nâzırına gönderdiği cevabî yazıda kendisini savunmuştur³⁸.

Valilerin ekonomik durumunun kötü olması devletin mâli durumunun bozukluğu ile paraleldi. Selanik'ten Maliye Nezaretine gönderilen yazıda, taşrada bulunan memurlardan maaşı 500 kuruştan yukarı olanlardan ikişer aylığının mahalleri emvalinden kesilerek Hazineye gönderildiği cevaben bildirilmektedir³⁹ Tedâhülen verilmek üzere bir nevi memurdan borç alan devlet, Selanik Rum ve Yahudi mu'teberânından da beygir parası olarak para toplamıştır⁴⁰.

Diğer taraftan ise devleti, aşağıda görüleceği üzere valileri ve Müslüman vatandaşları borçlandırarak, mali buhranlarını hazırlayan tüccarlar da iltifat gören konsoloslar gibi ödüllendirilmişlerdir. Tüccarlara kolaylıklar gösterilmesi hatta bunlara madalya verilmesiyle ilgili birçok belgeye rastlanmaktadır⁴¹.

³⁷ BOA, İ.DH, Dosya No: 485, Evrak No: 25459, tarih: 1274.M.20/10 Eylül 1857.

³⁸ BOA, A.MKT. NZD, Dosya No: 162, Evrak No: 37, tarih: (1271h./1855).

³⁹ BOA, A.MKT. MHM, Dosya No: 187, Evrak No: 55, tarih: 1276.Z.22/11 Haziran 1860.

⁴⁰ Selanik valisi bir yıl içerisinde iki defa beygir parası toplamıştır. Toplanan 71 000 kuruş irade-i seniyye mucibince hayvanat bahâsına mahsuben Dersaadet Ordu-yı Hümayun'a teslim edilmek üzere gönderilmiştir. BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 110, Evrak No: 66, tarih: 1270. Ca.1/30 Ocak 1854; BOA, A.MKT.NZD, Dosya No: 114, Evrak No: 22, tarih: 1270. N.10/6 Haziran 1854.

⁴¹ İngiltere tüccarlarından Mösyö Abeul, Mösyö Allion ve Abhot'a Osmanlı hükümeti tarafından nişan verilmiştir. BOA, İHR. Dosya No: 78, Evrak No: 3816, tarih: 1267. N.11/10 Haziran 1851; BOA, İ.HR, Dosya No: 78, Evrak No: 3816; Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 154, Evrak No: 7693, tarih: (1267h./1850).

Sonuç olarak Tanzimat Fermanı ile zamanın icaplarına uygun olarak yapılmak istenen idari reformlar, Osmanlı yönetim sistemine merkeziyetçi bir yönetim anlayışı getirmiştir. Merkeziyetçilik ise taşralarda bir yönetim boşluğu doğurmuştur. Tanzimat ve Islahat fermanları, gayrimüslimlerin yoğun bulunduğu Selanik'te azınlık milletlerin eşkıya hareketlerini körüklemiş valiler, çoğunlukla asayiş ve huzuru sağlamak için uğraşmışlardır. Öte yandan batılı büyükelçilerin yönlendirmesi ile uydulaşma şeklindeki idarî düzenlemeler ve batılılaşma faaliyetleri, Müslüman memurların salâbet duygularını ve ilerleme kabiliyetleri geriletmiş, buna karşılık batının desteğiyle gayr-i müslimler her açıdan ilerlemişlerdir. Belki de yapılması gereken, hale uygun bir biçimde, Mithat Paşa'nın Tuna vilayeti yönetim örneğini uygulamaktır. Paşa'nın, "*Ahalinin ıslah-ı efkârı ile idare-i matlubenin hasılı*" prensibi, Müslim ve hem gayr-i müslim bütün Selanik halkının her bakımdan top yekun gelişmesini ve devlete daha fazla bağlanmasını sağlayabilirdi.

ÖZET

TANZİMAT DÖNEMİ TAŞRA YÖNETİMİNDE SELANİK ÖRNEĞİ

*Tanzimat sonrası yapılan idari reformlarla merkeziyetçi bir yönetim anlayışı getirilmiştir. Merkeziyetçilik ise taşralarda bir yönetim boşluğu doğurmuştur. Valilerin yetkisizliği ve idari karmaşalar, özellikle gayrimüslimlerin yoğun bulunduğu Selanik'te azınlık milletlerin eşkıya hareketlerini körüklemiş, asayiş ve huzur sağlanamamıştır. Ayrıca Merkezî idarenin ve konsolosların gayr-i müslimlere yönelik intiyazları, ekonomik sorunlar, iyi yetişmiş devlet ricali ve memur azlığı Selanik taşra yönetiminde valilerin başarılarını gölgeleyen en önemli etkenler olmuştur. Belki de yapılması gereken, hale uygun bir biçimde ve Mithat Paşa'nın Tuna vilayeti örneğinde olduğu gibi "*Ahalinin ıslah-ı efkârı ile idare-i matlubenin hasılı*" prensibinin yaygınlaştırılarak uygulanmasıydı. Böylece tebaanın devlete daha fazla bağlanmasıyla ve müteşebbis kabiliyetlerini geliştirmeleriyle müslüman-gayrimüslim bütün halk olarak aşağıdan yukarıya doğru gelişme ve kurtuluş sağlanabilirdi.*

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Konsolos, Vali, Asayiş, Maaş.